

9

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

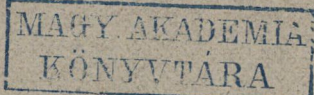
X. KÖTET. — 4. SZÁM.

EMLÉKBESZÉD
ÁBEL JENŐ

LEV. TAGRÓL.

HEGEDÜS ISTVÁN

L. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1899. december 18-iki összes ülésén.)

Ára 60 fillér.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1900.

EMLÉKBESZÉDEK

A M. T. AKADÉMIA ELHÚNYT TAGJAIRÓL.

I. KÖTET.

I. Korponay János lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól	— kor. 20 fill.
II. Suhayda János lev. tagról. Dr. <i>Konek Sándor</i> r. tagtól ...	— » 20 »
III. Morócz István lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól ...	— » 20 »
IV. Révész Imre l. tagról. <i>Ballagi Mór</i> r. tagtól	— » 40 »
V. Broca Pál külső tagról. <i>Lenhossék József</i> r. tagtól	— » 60 »
VI. Asbóth Lajos lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól	— » 20 »
VII. Ami Boué külső tagról. Dr. <i>Szabó József</i> r. tagtól	— » 20 »
VIII. Fabritius Károly lev. tagról. <i>Kozma Ferencz</i> lev. tagtól ...	— » 80 »
IX. Jerney János emlékezete. <i>Gyárfás István</i> lev. tagtól	— » 40 »
X. Mihályi Károly lev. tagról. <i>Domanovszky Endre</i> lev. tagtól	— » 20 »

II. KÖTET.

I. Molnár Aladár levelező tagról. <i>Tanárky Gedeon</i> l. tagtól	— » 40 »
II. Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól	— » 20 »
III. Mailáth Gy. emlékezete. Gr. <i>Szécsen Antal</i> t. tagtól	— » 20 »
IV. Charles Róbert Darwin k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> r. tagtól	— » 80 »
V. Wöhler Frigyes k. tagról. <i>Nendtvick Károly</i> l. tagtól	— » 20 »
VI. Érkövy Adolf l. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> l. tagtól	— » 20 »
VII. Zsivora György l. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> rendes tagtól	— » 40 »
VIII. Fenzl Ede k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> igazg. és t. tagtól	— » 60 »
IX. Sainte-Claire Deville Henrik k. tagról. <i>Than Károly</i> rendes tagtól	— » 60 »
X. Mignet Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> igazg. tagtól ...	— » 20 »

III. KÖTET.

I. Tarczay Lajos rendes tagról. <i>Török József</i> r. tagtól	— » 20 »
II. Thiers Lajos Adolf k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> igazg. s tisztt. tagtól	— » 20 »
III. Lönnrot I. k. tagról. <i>Hunfalvy Pál</i> r. tagtól	— » 40 »
IV. Baintner János l. tagról. <i>Apáthy István</i> r. tagtól	— » 20 »
V. Guizot Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> t. tagtól	— » 20 »
VI. Horváth Cyrill tisztt. tagról. <i>Dr. Pauer Imre</i> tisztt. tagtól	— » 20 »
VII. Davis József Bernát k. tagról. <i>Lenhossek József</i> rendes tagtól	— » 40 »
VIII. Vandrák A. lev. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> lev. tagtól	— » 40 »

ÁBEL JENŐ EMLÉKEZETE.

1858. júl. 24—1889. decz. 13.

HEGEDÜS ISTVÁN tagtól.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1899. decz. 18-án tartott összes ülésén.)

Midőn ez előtt nyolcz évvel a tudományegyetemen azt a tanszéket foglaltam el, mely Ábel Jenő korai halálával üresedett meg, mély megindulással e szavakkal fordultam hallgatóimhoz: »*Media vita in morte sumus*. Itt a pezsgő élet zajában, itt a tudományos szellem ragyogó fényében egy halvány alak áll előttem, egy váratlanul megszakadt élet fonalát vélem fölvenni és mintha a szárnyaszegett törekvések romjain állanék.«

Ma már tíz éve nyugszik a csöndes sír mélyén az a kifáradt test, melyet a lázas munka emésztett föl. Schiller egyik fenséges epigrammájának gondolata jut eszembe ma is, ha ő reá gondolok:

Ime az életből kivezérő két ut előtted,

Eszményhez visz az egy és a *Halálhoz* a más:

Rajta, siess hát, még szabadon, hadd érđ el az elsőt,

Mert hisz' a másikon a Parka hatalma ragad . . .

Őt a Parka hatalma ragadta. De már gyermekifjan tört az ideál útjára. És, habár ily félbeszakadt élet összes reménysége feletti veszteség súlyát érezem, teljes hittel mondhatom, hogy a Parka elkésett, mert őt a dicsóségtől meg nem foszthatta.

A félbeszakadt élet terhének egy részét magamra vállaltam; de ép e vállalkozás küzdelmes munkája közben

nőttön nőtt emléke iránti tiszteletem és fokozottan súlyosbodott felelősségem érzete. Fáklyafutáshoz már Lucretius hasonlítja életünket. *Vitai lampada tradit*... ő a fáklyafutásban kimerülten rogyott össze. Átadta a tudományos buvárlat világító fáklyáját, mely az eszmény felé hint fényt. És mi volt ez eszmény? Annak a solidaritásnak volt e fiatal tudós egész életével, egész működésével, sőt utolsó konstantinápolyi útjával is képviselője, mely a magyar tudományt a szerencsésebb nyugat tudományával egybekapcsolja. Egybekapcsolja ma és naponta sűrűbb és szorosabb kötélekkel; összekapcsolta a múltban is. Midőn a renaissance kutatása közben e kötelékeket kereste föl, mikor élete folyamán újabb meg újabb, óriás fáradsággal és teljes tiszteletet érdemlő szorgalommal egybehalmozott adatokkal mutatta meg, hogy nemzetünk mindig benne volt a haladás sodrában, soha a cultura útjában nem állt, de azt védve, azért küzdve, azzal frigyesülve szerzett naponta több jogot ahhoz a földhöz, melyet hódító kardjával magának a Kárpátok közt kihasított: ekkor voltakép az igazi magyar tudós eszményét igyekezett valósítani. Az az éles philologiai tehetség, bámulatos nyelvtudás, mely az ő természetadta tulajdona volt, képessé tette őt, hogy a nagy német philologiai irodalomban is helyet vivjon ki magának; e tekintetben a tudomány egyetemes egységének hive volt; de ez egyetemes egységnek volt egy korszaka: a renaissance, mikor a latin nyelv egyetemes uralma összeköté a népeket: mikor egy szellemi imperium Romanum, Róma geniusának uralma előtt meghódolt minden nép, itt érezte Ábel igazán otthon magát: mert itt földtalálta szeretett hazáját. Érezte, hogy művelődéstörténetünk forrásainak kutatása közben: itthon van, holott a tudomány nagy köztársaságába lépett. Rengeteg buzgalmú tevékenységének ez igazán termékenyítő része. Ezzel hatott rám is leginkább. Ez tett engem halála után, mert életében talán csak egyszer léptem vele összeköttetésbe, szellemi rokonává, barátjává, követőjévé, de tevékenységének ez az iránya fűzte őt oly szorosan Akademiánkhoz is. És most, midőn az ő emlékéit fölujtani törekszem: az ő tudományos egyéniségének e vonását rajzolva, úgy érzem, hogy Aka-

demiánk koszorúját fonom az ő számára. De az ő élete nemcsak e szemponttal érdekes, hanem más szempontból is felette értékes. Ő egyszersmind az ő korában megindult philologiai irodalmunknak egyik legtehetségesebb, legképzettebb és a legújabb európai áramlatok fölismerésére legélesebb látással bíró tényezője volt. A pezsdülő munkásságban erjesztő erővel hatott kritikai bonczoló képessége mintegy a német philologiai módszer közvetítőjeül volt tekinthető. Most, tiz év múlva, midőn tudományos irodalmunk föllendülése oly könnyen homályt boríthatna az ifjan elhalt tudós emlékére, műveinek ismételt áttanulmányozása alapján: nyugodtan ítélnem meg az ő egyéniségét és azt hiszem, hogy Akademiánkban ép ez az emlékbeszédek hivatása, hogy a tudományos fejlődés filiaiójában az egyes tudósok hatását fölkutassuk, esetleg tévedéseikből okulást szerezzünk, dadalra jutott eszméiknek pedig tropaeumot állítsunk, emléküket fölfrissítéséből újabb erőt és lelkesedést merítsünk a haladás végtelen mezején. Megkísértem hát Ábel tudós egyéniségét lehető hiven, tárgyiasan, de azzal a szeretettel megrajzolni, melyet bennem irodalmi tevékenysége ébresztett.

I.

Ábel Jenő már származásával örökölte nyelvtehetségét, mely tudományos hivatásának egyik főtenyezője volt. Született Budapesten, 1858. júl. 24-én. Atyja Ábel Albin zongora-tanító, anyja Knight Claudina volt. Édesanyja angol lévén, már első gyermekkorában egyszerre tanult meg magyarul és angolul, mihez csakhamar a német nyelv és gymnasiális évei alatt a francia nyelv járult; egyetemi évei alatt az olasz nyelvet is elsajátította. Éles esze, nagy szorgalma ritka gyors pályának képezé alapját. Az ág. hitv. főgymnasiumban végzé a középiskolát és saját életrajzi följegyzése szerint 1875. elején lépett *eximio modo* érettségi bizonyítvánnyal a budapesti egyetem hallgatói sorába. Erős és mélyen gyökerező szenvedélyvel adta magát a classica-philológiára. Szülei aggódva látták e szenvedély

lángra lobbanását, mert fiokat törékeny, gyenge testalkata miatt féltették.

Középiskolai tanfolyama közben is kénytelenek voltak vele szünetet tartatni és 15 éves korában légváltozás kedvéért Londonba küldték nagyatyjához, honnét három havi tartózkodásra a Kent grófságban fekvő *Deal* nevezetű tengeri fürdőre vitték. De győzött az ifjú akaratereje. Az egyetemen már az első latin seminariumi órán feltűnt Ponori Thewrewknek a classikusokban szerzett széles olvasottsága. 1878. februárjában summa cum laude doctori szigorlatot tett a classica philológiából mint főtárgyból, a németből és az indogermán összehasonlító nyelvészetből mint melléktárgyból. Doctori értekezése: *De infinitivi graeci forma* az összehasonlító nyelvészet körében mozog. 1878. szeptemberétől 1879. július haváig tett külföldi útja, mely alatt Ludwig Arthur königsbergi tanár buzdítására és irányzása mellett a görög epikusok szöveghagyományát kutatta és utolsó konstantinápolyi útja közt, melyet 1889. szeptember végén tett, 11 év telt le. E *tizenegy* év az ő tudományos pályájának két irányát jelöli: a classica philológiában a szövegkritika és hermeneutika, a renaissance kutatásában a magyar tudományos összeköttetések, mint a XIV—XVI. századokban a magyar művelődés történeti emlékeinek lehető teljes egybegyűjtése, melynek alapján nemzetünk szellemi arcát igaz világításba lehet helyezni.

Pályafutásában bizonyos megfeszített gyorsaság látható. 20 éves korában állami ösztöndíjjal az olasz, francia, német, angol könyvtárakban végez kutatásokat és gyűjt hihetetlen mennyiségű anyagot szövegkritikai tanulmányokra, a görög epikai költészet egyes termékeinek szövegkritikai kiadására; 21 éves korában tanár az V. kerületi főgymnasiumnál. 22 éves korában akadémiai jelölt és egyetemi magántanár. 24 éves korában akadémiai tag, 25 éves korában egyetemi rendkívüli és 28 éves korában egyetemi rendes tanár. Ily pályát csak, rendkívüli tehetség mellett is, ennek megfeszítésével lehet megfutni; noha az igazságnak tartozunk annak kijelentésével, hogy az egyetemen Thewrewk és Heinrich lelkes támogatása, kik közül az első mestere,

majd munkatársa, az utóbbi egész gymnasiális és egyetemi pályáján jóakaró tanára volt, a kormányon Trefort helyes érzéke, melylyel a valódi tehetségeket fölkarolta, tették lehetővé gyors emelkedését. Jóakarói és pártfogói sorában ő maga mindig hálával emlékezett meg Ipolyi, Fraknoi és Szilágyi Sándorról. Sajátságos egység jellemzi egész pályáját. Maga bevallja a *Philol. Wochenschrift* 1882. évf. megjelent cikkében (4. sz. 162. l.), hogy a Konstantinápolyból II. Abdul Hamid szultán ajándékából visszakérült Corvincodexekkel való foglalkozása terelte határozott irányba. Megnyugtató és fenséges a történeti fejlődésben nyilvánuló igazság. A török hatalom végzetes útja szakította ki nemzetünket a művelődés ama sodrából, melybe a renaissance vitte bele és századok mulván a magyar nép nyújt a megtámadott török népnek testvér-jobbót és ennek fejedelme hálából ép a renaissance kincseit adja vissza ajándékkül. Ő ez ereklýeket 1877-ben látta először. Csontos János muzeumi tisztviselő mutatta be az egyetemi hallgatónak. Ábelről irt szép megemlékezésében, melyet különösen utolsó konstantinápolyi útjára nézve forrásul használhattam, elbeszéli, mily mély benyomást tett rá az az odaadó figyelem, melylyel a visszakérült codexekről tartott előadását hallgatója. Ábel csakhamar ismeretséget, majd barátságot kötött Csontosival.

Mélyre ható elméjének a renaissance felé irányult érdeklődése. Megnyílt előtte az út, melyet meg kelle tennie: a magyarországi művelődésnek külföldi kapcsolatait kutatni, de egyszersmind megszerezni azt a palaeographiai és kritikai éleslátást, melylyel a renaissance-kori kéziratok értékét a tudomány jelen állása szerint megítélheti. Már egyetemi tanulmányai alatt űzött palaeographiai tanulmányokat, mire kivált a Nemzeti Múzeum Juvenalis-kéziratait használta föl. Első külföldi útjában már a szövegkritika képezi fő tanulmányát, de folyton párhuzamban, elválhatatlan egyidejűségben kutatja a humanismus forrásait. Már 1879-ben a *E. Ph. K.* ez évi januári füzetében Janus Pannonius életéhez és műveihez cz. alatt a Mátyás-kori renaissance e lángeszű költőjének kiadatlan költemé-

nyeit teszi közzé egy velencei kézirat alapján. De ugyanaz alatt Bolognában és Modenában orphikus költeményekre vonatkozó két kéziratot collationál, előkészítvén azt a kiadást, melylyel nevet vivott ki magának a német philologiai irodalomban. És halála után két könyve is megjelen: egyik Pindar újabb scholionjai, másik *Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei* (Budapest 1890.) és hagy hátra gazdag anyagkészletet a XV. és XVI. századbeli magyarországi írók munkáiból — külföldi íróknak magyar királyokhoz, főpapokhoz és világi urakhoz intézett ajánló leveleiből, magyar tudósok levelezéseiből, magyarországi iskolák történetére vonatkozó emlékekből, melyek még ma is kiadatlanul hevernek az Akadémia kéziratárában. Ime, mily párhuzamos egységet alkot egész működése. Tudományos pályájának fénykorában 1885. máj. 5-én az Akadémiában székét Isota Nogarola humanista író nő életrajzával és irodalmi működésének jellemzésével foglalta el; ugyanez évben jelenik meg Lipcsében és Prágában *Orphica*, mely szövegkritikai tanulmányainak érett gyümölcse, és ugyanez évben adja ki A bártfai Sz. Egyed temploma könyvtárának történetét és ír egy értekezést a Homerosi Demeter hymnusról. 1886-ban adja ki gróf Apponyi Sándor megbízásából Isota Nogarola műveit amateur kiadásban két kötetben, de ugyanakkor teszi közzé az *Irodalomtörténeti emlékek* I. kötetében Nicolaus de Mirabilibus theologiai és morális értekezéseit.

Ime e párhuzamosság, egész tudományos tevékenységében következetes munkássága gyakran meglepő apróságokban is nyilvánul; hiszen az egyéniséget épen az apró, csekély mozzanatok jellemzik leginkább. Említém, hogy már 1879-ben Janus Pannonius újabb verseit találja meg. 1880-ban ír a Janus Pannonius kézíratairól (*Analecta ad historiam Renascentium in Hungaria litterarum spectantia*-it 1—30), de 1881-ben az E. Ph. K.-ban újabb kéziratokat ismertet.

1884-ben a Századokban érdekes forrástanulmányok alapján *Szinügy Bártfán a XV. és XVI. században* című cikket ír. 1887-ben ismét közöl a E. Ph. K.-ben (XI.

1887) új adatot a XV. századból, mely a színügyre vonatkozik.

Folytathatnám a párhuzamokat.

Ha valamit kutatása körébe vont, következetesen hű maradt tárgyához. Ha Felső-Magyarországba megy, a bártfai, a késmárki városi levéltárakat fölkeresve, hogy a magyarországi művelődéstörténetre vonatkozólag új adatokat találjon; ha elmegy Bolognába, az egyetem 600 éves fennállásának jubileumára, rövid három heti szabadságát felhasználja kézirati gyűjteményének kiegészítésére és egy véletlen kiejtett szó Novati Ferencz genuai tanár ajkáról elég volt arra, hogy tőle ajánló levelet kérjen Volterrába, hol fölfedezte egyikét a legbecsesebb Corvin-codexeknek, mely Marliani epithalamiumát tartalmazza Corvin János és Sforza Blanka tervezett násza alkalmára.

400 évvel azután, hogy e beszéd elhangzott, fedezi föl a beszéd kéziratát.

1886-ban Isota Nogarola műveit adják ki és 1888-ban rábukkan Pietro Bembo *Il Sarca* cz. költeményére, melyben 4 nympa jelenik meg a Sarca folyó és a Garda tó nászára és közöl egy versszakot, melyből kitűnik, hogy e négy nympa Zenevera, Isota, Laura és Bartholomaea Nogarola. És minő bőség a forrásokban, mily termékenység a kutatásban, mily lázas munkásság a feldolgozásban, mily hihetetlen kitartás a legapróbb részletekben és a német ἀριστεία a szövegek megállapításában! Ha valamiben igazi rajongást, kedvtelést keresünk az egyébként higgadt Ábel munkásságában: az a szövegkritikai pontosságnak mondhatni túlhajtasában nyilatkozik. És e téren nem tett különbséget író és író közt. Vállalkozik Tycho Mommsen teljesnek gondolt s a philologiai ἀριστεία példányául ismert szövegkritikai Pindar-kiadásához újabb akalekokkal járulni, Janus Pannonius verseire nézve a kéziratok eltérését a Teleki-féle kiadástól ép oly pontos lelkiismeretességgel adja, de szövegkritikai apparatussal látja el Isota Nogarola műveit is. Joannes Philoponosnak az ékezetekről írt művét az Egenolff boroszlói kiadásában ismertetvén, a codex Baroccianus alapján oly szókat sorol föl, melyek az Egenolff által alapúl

vett codexben hiányoztak. (Zeitschr. f. oest. Gymn. XXXII. 3. p. 179—187.) Colluthus Lycopolitanus »Carmen de raptu Helenae« cz. művét kiadja 1880-ban. E rövid, értéktelen költeményről, mely 392 sorra terjed, nem kevesebb mint hat nyomtatott ívnyi kritikai jegyzetet ír; nem kevesebb mint 12 codexet hasonlított össze. Ugyanazon lelkiismeretes gonddal nyúl Beriszló Péter énekéhez, melyet dr. Schrauff Károly barátjától, a bécsi császári titkos levéltár őrétől kapott meg és sorról sorra vevén, értékesíti palaeographiai éleslátását. (E. Ph. K. XII, (1888) 529 és köv. lapjain.) Valóságos erőpazarlást követ el e téren. És bizony nem bírok meghatottság nélkül gondolni a mi seminarium-könyvtárunkba bekebelezett roppant halmazú jegyzeteire, melyek az ő szálkás írásával, mintha csak aprólékos kritikai szenvedélyét jelképeznék. Sőt Nonnos Panopolitanus 48 énekre terjedő Dionysiaca cz. munkájának Köchly-féle kiadását a maga számára, fehér lapokkal kötteté be: e fehér lapokon már sűrűn fordulnak elő jegyzetek, a melyek az eltérő lectiókat tartalmazzák, bizonyára egy tervbe vett újabb kiadás számára.

És nem lehet azt mondani, hogy csak a német philologiai irodalom szakmunkásaként tette meg az aprólékos szövegkritikai bűvárlatokat; 1889-ben, tehát életének utolsó évében, sőt ennek is szeptemberében, tehát egy pár hóval halála előtt megindítván a *Magyarországi tanulók külföldön* cz. vállalatát, kiadásra elkészíté Mokos Gyula által készített jegyzékét a jeni egyetem tanulóinak. Egybeveté a Mokos jegyzékét a Haan és Révész jegyzeteivel, utána járt levelezés útján az eltéréseknek, kitünteti, mennyivel tökéletesebb a Mokos jegyzéke. Ez a munka is 1890-ben jelent meg, Ábel halála után. Csak végig kell nézni az ő irodalmi munkásságának azt a gondosan egybeállított, de teljesnek nem mondható jegyzékét, melyet dr. Vári Rezső tett közzé magvas nekrológja után a E. Ph. K. 1890. évi febr. füzetében (81—93), hogy Ábel csodálatosan gazdag tevékenységét bámuljuk; de a rendkívül szétágazó munkásság összhangzó tudományos egyéniséget tükröz vissza.

Miután tevékenységének mezején áttekintést nyujtván

ez egyéniség jellemzéséhez és megértéséhez jutottam, hadd rajzoljam meg főbb műveinek alapján ez egyéniséget, hadd vessek fényt szellemi arczára.

II.

Már doctori értekezésében, mely a görög infinitivus genetikus leszármaztatásának kérdését törekszik megoldani, a 20 éves ifjú felhasználta mindazt, mit az összehasonlító nyelvészeti irodalomban feladatára vonatkozólag talált. Újat nem ad, inkább széleskörű olvasottságát bizonyítja be; de azért már ebben megnyilatkozik az ő eredeti tehetsége: a szövegkritikai szempont érvényesítése. Így Herodotosból vett példákkal igazolja, hogy Dietschnek van igaza, ki nem tekinti a *ποιεῖν*, *ἐλθεῖν* alakokat átírásnak (*μεταχαρακτηρισμός*)-nak, mint Bredow és Stein, és Curtiussal szemben is figyelemre méltó érvekkel vitatja, az *εἶναι* végű inf. másod éles hangsúlyát és a Homeros kora előtti keletkezését.

Odahajlik ugyan, hogy a *μεναι*, *ναι* locativus, és hogy ez alakok syntactikus használatában nincs különbség, mit az újabb kutatások megczáfoltak, mert ép a syntactikai használat analog kiterjesztése útján ment át az eredeti dativus locativusba és ez alapon fejlődtek ki az eltérő infinitivus-formák.

Ugyanez évben Milanóban írja Thewrewk Emilhez kritikai levelét a Lithica ambrosianus codexéről. Fölfedezte e codex értékét az Orpheus Lithicájára nézve. Palaeographikus gyakorlottságáról fényes bizonytságot tett. Kimutatja, hogy azok az elmés javítások, melyeket Dinner, Bernard, Gessner, Tyrwhitt, Ruhnken, Schneider, Hermann tettek, megerősítést nyernek az ambrosianus codex helyes olvasása útján és maga a még lehetséges javítások egész sorát, mintegy 56 helyet hoz föl, melyek közül egy párt kétségtelen bizonyosnak találtak.¹⁾ Kritikai éleslátását igazolták későbbi kutatásai. Ugyanis hét év múlva is az Orphica

¹⁾ Így 285—286. 498—500. 573. javításai és pótlásai.

kiadása alkalmával bátran állíthatta, hogy a Lithicára nézve az ambrosianus a legmegbízhatóbb codex.

Ha emez első nagyobb szövegkritikai dolgozatban már megnyilatkozott éles ítélő tehetsége, kritikai tanulmányainak legérettebb gyümölcse az *Orphica*, melyet 1885-ben adott ki, mely kiadásával túlszárnyalta az összes korábbi kiadásokat. Tanulságos utat követett. Szakított elődjei eljárásával, kik nem a tartalmi összefüggés szerint rendezték a töredékeket, hanem a felhasznált kéziratok *rudis et indigesta* moles-ét nyújták. Kiindúlt Lobeck Aglaophamusának (1829) rendszeres feldolgozásából, és úgy rendezi a töredékeket, hogy az orphicus tanok összefüggő rendszerét lehessen a töredékek sorrendjében megtalálni. Hasonló eljárást követett L. Müller a Lucilius-töredékek rendezésénél (1872. lipcei kiadásában). Töredékirodalomra nézve ez a leghelyesebb szempont. Elég csak összevetni a *Theogonia* cz. alá foglalt 140 töredéket Paul Robert Schuster: *De veteris Orphicae Theogoniae indole atque origine* (Lipsiae 1869.) cz. művével, hogy Ábel kiadásának értékes voltáról meggyőződünk.

Még 1888-ban is visszatér az Orphicára és egy czikkben (E. Ph. K. XII, 337—346) Orpheus *Astronomica*-ját tárgyalván, ennek korát a keresztény időszámítás kezdetére, főként Plutarchos »de placitis philosophorum« cz. művének keletkezése előttre teszi.

1886-ban adja ki a Homerosi hymnusokat Tempsky-Freitagnál Prágában és Lipcsében. A hymnus-irodalommal több ízben foglalkozik és a Demeter hymnusról ugyanez évben Akademiánkban felolvasást is tart. (Értekezések XIII, 4. f.), Gemoll kiadását éles bírálat alá veszi a *Zeitschrift f. österr. Gymnasien* XXXVIII. (10—25. l.) kötetében és ezzel mintegy a maga kiadását igazolja. Gemoll sajnálatát fejezi ki kiadása függelékében, hogy nem volt alkalma Ábel kiadását a kellő időben felhasználni. Az a polemikus álláspont, melyről megítéli Gemoll kiadását, párhuzamba állítva a saját kiadásában követett módszerével, Ábel kritikai felfogását élesen kidomborítja. Kimutatja Gemoll pontatlan eljárását a kéziratok olvasásainak föl-

tüntetésénél. Ebben ő a teljességet követelte; másfelől a
 hymnusok korának megalapításánál a *digamma* fokozatos
 kiveszését kíséri nyomon és a szerént látta el kezdő és
 közép digammával a hymnusokat, minél régibb keltűek.
 Így az Apollo és Aphrodite hymnusokban kitette, a Hermes
 hymnusban elhagyta, mint a melynek keletkezésének idejét
 meglehetősen biztossággal a négy hurú lant hét huruvá történt
 reformálásának idejére lehet tenni. Egyszersmind azt vallja,
 hogy azon hymnusokban, melyek nem ionok, de boiotok,
 cyprusbeliek számára irattak, még ha később is keletkeztek,
 megtalálható a *digamma*. Ugyane kérdéssel ismételtén fog-
 lalkozik a Demeter hymnusról tartott akademiái felolvasá-
 sában. De lelkiismeretes pontossága mily eredményre jut?
 Halljuk őt magát: »Mikor 51 helyen ki kell írni a *digam-*
mát, 29 helyen pedig nem lehet néha megmondani, kiej-
 tette-e még a költő a *digammát*, vagy pedig nem?» Ime az
 eredmény! Összeszed mindent, elolvas mindent, statisztikai
 arányszámot állít, kimutatja az attikai szók jegyzékét és a
 végén teljes bizonytalanságban hagy. Nyelvészeti alapon így
 akad meg a kutató. Itt észrevehetni Ábel erejének fogyat-
 kozását. Ereje lehanyatlik, ha az irodalmi termékek szerzőjét
 akarja reconstruálni. A homerosi hymnusoknak mint mű-
 fajnak kialakulását kell vala behelyezni az irodalmi fejlődés
 keretébe, a mondák vándor útján indulni el és így jutni el
 az egyes hymnusok hazájába, pl. a Demeter-hymnusnál
 Attika földjére. Mindez érintve van, az oda vágó irodalom
 idézve, de nem azzal az öntudattal megrajzolva, mely a
 mellékes philologiai aprólékosságokkal szemben: egy iro-
 dalmi mű lelkét kutatja és keresi. Tudom én, hogy az
 általánosítás mint válhatik üres frazissá, de az adathalmaz
 sem válik élő organismussá a művészi ihlet fuvalma nélkül.
 Igazat kell adnom Philimore Sinnerton John angol tudós
 felfogásának, ki a folyó év október 19-én a glasgowi egye-
 temen elfoglalván a görög tanszéket, merészli fölvetni a
 kérdést: »Vajjon a tanulás az *ἄπειρον*-ban való haladás-e?
 Kijelenti, hogy »*not everything is worth knowing.*« Ábelt
 buzgalma, »a német philologia óriás mérvű fejlettsége iránti
 bámulata, a philologiai pontosság révén, majdnem a kézira-

tok rabjává tette. Szövegkritikai kiadásai, mint a *Hymni Homericí*, az *Orphica*, Joannes Gazaeus, »*Descriptio Tabulae mundi*«, Colluthi Lycopolitani: *Carmen de raptu Helenae* ép ezért vivják ki a német philologusok tiszteletét. Így Ludwich a Colluthus művének kiadásáról megjegyzi: »Főczélom volt felhívni a figyelmet a derék magyar tudós-
nak ez újabb művére mint a legnagyobb mértékben elismerésre méltó munkára.«

Első tanulmányútján szegődött a mai kritikai áramlat hívévé, mely nem »*jurat in verba magistri*«, ennél Ábel erősebb fő és függetlenebb szellem volt, de *jurat in verba manuscriptorum*. A XIX. század nemcsak az eszmék terén, hanem még az irodalmi felfogásban is reactiót képez a nagy forradalmi századdal szemben. A kritika terén a Bentley individualismusát fölváltja a német iskola egyetemessége: az egyetemi felfogás: a *centum codicibus potior ratio* helyébe, melynek remeke a Bentley Horatiusa, lépett a *kéziratok* uralma. Természetesen nem a *vetustas* szempontja, hanem a codexek elágazásának: mondhatni, *családfájának* értékelése szerént. Annyira tárgyias, annyira minden alanyi mozzanat kiküszöbölésére irányzott a mai kritika, hogy nem volt soha század, mely a szövegkritikai apparatus teljessége tekintetében a maihoz hasonlítható volna. És a múlt botlásain okulva: a kéziratok értékének a leszármazás és családi vonások kutatása és megállapítása révén soha korszak nem volt, mely annyit hatott volna a helyes szövegek megállapítására. De itt álljunk meg és elmélkedjünk. Mert mint már beszédem bevezetésében érintettem: az akadémiai beszédek feladata, hogy a tudomány kiváló egyéniségeinek küzdelmei és törekvéseiből tanulságot szerezzünk. Ugyis csak az *egyéniiség* az, kinnek a szellemi világban termékenyítő ereje van és Ábelre nagyobb dicséretet nem mondhatok, mint hogy ő egyéniség volt! Egyéniség elvekkkel, meggyőződésekkel, gondolatokkal és törekvésekkel telített egyéniség. Úgyde a haladás útja nem egy irányt követ. Az eszmék elágazása bámulatosan gazdag. Nincs az oly irodalomnak színpompája, nincs gazdag termő képessége, mely bizonyos típusra teremti át az egész irodalmi felfogást.

Hogy Ábel is fölfogta ezt, kivált munkásságának érettebb korában, erre nézve jellemző bizonyítékul hozhatom föl Charles Graux-ról írt megható nekrológját az E. Ph. K. 1882. évi folyamában. S milyen végzetes találkozás! Elsirratta a 30 éves korban elhunyt tudóst, ki mint ő, ép úgy az európai könyvtárakban tölté élete javát: szövegkritikai tehetségét fejleszté ki. És Ábel mégis kiemeli, és pedig nagy elismeréssel emeli ki, hogy Graux kikelt azon terv ellen, hogy a Faculté des Lettres a Faculté des sciences-től elválasztassék. Például hozta föl, hogy Vergilius Georgicon a részét csak az képes helyesen magyarázni, ki ismeri a csillagok fölkelésének és lenyugvásának idejét. Így magyarázza Ovidius Fastijának tévedéseit Ideler.

A történetírókat pedig archaeologiai ismeret nélkül nem lehet tárgyalni. De hát a költőket történeti tudás nélkül lehet-e? A francia philologus felfogását helyesli Ábel.

Minket a nagy német philologiai irodalom közvetlen uralma fenyeget. Előre kérem, félre ne értsenek. Eszembe sincs gyerekes nemzeti féltékenységből, holmi nagyzási hóbortból a százados fejlődésű német philologiai irodalommal párhuzamba állítani a magunk szárnypróbálgatását. De a classikusok gondolatvilágát a művelt világ közös örökének tekintem, melyből annyi válik *sui juris* birtokunkká, a mennyit Horatius az Ars poeticában a költőnek megad, ki a közös hagyományokat egyéni felfogásával bírja áthadni. És kénytelen vagyok ez egyetlen ponton Ábel végtelen szorgalmával, csodaszámba menő aprólékos philologiai tudásával szemben, melynek legfényesebb bizonyítékát Pindar-tanulmányaiban adta, a még 19 éves ifjúnak egy oly polemiciáját fölemlíteni, mely philologiai tudományunk fejlődésének életkérdését meg nem fontolt merészséggel érintette. Értem a Hóman-Ábel polemiciát. Ábel egész életével behatárolta, hogy ő a classikusok szövegkritikáját mennyire a kézirati hagyomány kegyeletes, legapróbb részletekbe menő megőrzésében vagy lehetően palaeographiai eszközökkel való helyreállításában helyezi. Hiszen, mint már beszédem folyamán érintém, vállalkozott, hogy a Tycho Mommsen-féle szövegkritikai óriás apparátust kiegészíti. Mintegy 22 codex-

sel ki is egészíté a Wiener Studien 1882-ben megjelent kötetében. (Zur Handschriftenkunde des Pindar 224 —262.)

Egész hévvel fakadt ki Schmidt ellen, ki Mommsen kritikai apparatusának sűrűjét óhajtaná a buja hajtásoktól megtisztítani. Ő, ki annyi veritékes munkát végzett, Tycho-Mommsen óriás fáradtságát meg birta becsülni. Eme felfogásának első fölbuzdulása sarkalta arra a támadásra, melyet Hóman Ottónak 1876-ban Lipcsében megjelent Pindar-kiadása ellen intézett. E kiadás merész és tiszteletreméltó kísérlet, de hozzá teszem lelkem legjobb meggyőződésével, egy mélyreható elme és komoly, tudományos törekvésű férfiú odaadó gondosságával tett kísérlet volt, melynek szövegkritikai észrevételei ma is megérdemlik Brassai dicséretét, melyet Ábel keserű kifakadással illet és a maga kritikai felfogását, a német philologiai irodalom iránti rajongását állítja szembe. Szemére lobbantja Hómannak, hogy legalább 25 régi codex lectióját pontosan nem közli, legalább 500 varianst mellőz. Nem érinteném e régi polemiát, ha még ma is bizonyos actualitása nem volna. Ábel szórul-szóra így nyilatkozik: »Lehet-e ott önálló classica philologáról szó, hol a szerző vagy kiadó kénytelen művét külföldön nyomtatni? Úgy hiszem legelső teendónk a gymnasiumokon és egyetemeken oly nemzedéket nevelni, mely képes legyen a classica philologia terén tett kutatásokat megérteni és olyanokat tenni, először a művelt közönséget a classikus szerzőkkel és a fáradságos philologiai kutatás eredményeivel megismertetni s majd csak akkor, ha már minden meg lesz téve, csak akkor lehet a felett tanácskozni, vajjon elég-e háromszáz classikus philologus (ha ugyan vagyunk ennyien a hazában) arra, hogy önálló classica-philológiát mind anyagi, mind szellemi tekintetben létesítsen és fenntartsen. Addig vagy olyan nyelven kell írunk, melyet külföldi kollegáink is megértenek, vagy ha olyant nem birunk alkotni, mi a külföld ítélőszéke előtt megállja helyét, fordítsuk tevékenységünket a megjelölt célokra. Az ily működésből több haszon háramlik mint abból ha valaki a hazai philologia atyja gyanánt akar tiszteltetni.«

Nem ide tartozik a polemia részleteinek fejtegetése;

de Hóman felelete oly eszmét tartalmaz, melyet ma is egész meggyőződéssel vallok és hiszek. »A mely nemzet nem emancipálja magát tudományos irodalom tekintetében, a külföld alól, az annak szellemi rabszolgája. Jól tudom, hogy »a tudománynak nincs hazája!« de ez a tudomány örök igazságaira áll s nem azt teszi, hogy nálunk hazátlan legyen a tudomány! Nem áll, hogy nálunk nincsenek meg a tényezők, melyek önálló class. philol. irodalmat létesítenek, s föntartsanak. Megczáfolják ez állítást a tudományos munkák, melyekkel e téren már birunk, fényesen czáfolja társaságunk létezése.« Hóman a philologiai társulatra czéloz. És ime e társaság folyton erősödve, gyarapodva a jövő hó elején ünnepli 25 éves fennállásának örömnünnepét.

Még ma is érezzük a függést Németországgal szemben. E függést hirdetik kétnyelvű kiadásaink.

Ábel, a 19 éves ifjú, azon ponton volt, hogy majdnem elhódítá tőlünk a külföld; a renaissance kutatása menti meg nekünk: kritikai kiadásaival becsületet szerzett a magyar névnek is; ügyelnünk kell, hogy a büszke német philologia ne a vasallus hódolatát lássa a mi igaz, odaadó hódolatunkban.

Horatiust is bolygatta egyszer az az álom, hogy a görög költők fényes sorába iktassa nevét. Irt is görög verset. De Quirinus az ő római lelkének istene megjelent és kijelenté neki: Serm. I, 10, 34: In silvam non ligna feras insanius? E theophania óráján följánlá lelkét a római költészet művelésére. A mi Quirinusunk, a magyarok istene is megnyilatkozik a magyar tudós lelkében.

Igen, a renaissance tette Ábelt igazán a mienkké. Mert hiszen a renaissanceben magában egy elvitathatatlan nagy irodalmi igazság nyilatkozott meg. És mi ez igazság? Az irodalmi fejlődésben a közös örökséghez minden nemzetnek egyenlő joga van. E közös örökségben oly elpusztíthatatlan és amint bizonyítják az egyiptomi sirokból előkerült remek, oly eltemethetetlen kincsei vannak a gondolatoknak, melyek az egyes nemzetek szellemi életében más-más formában ismét hatnak és föltámadva élnek. Ha a renaissance korában a latin nyelv egysége bizonyos egyetemesség jellegét ölté

magára, a nemzeti lélek föltámadásának újabb korában, ugyane gondolat világának megvan a maga eszmekeltő, erjesztő ereje, melytől a classikus irodalmat ép úgy nem lehet megfosztani, mint nem lehet a görög szobrászat remekeinek a művészetek ujjászületésében eltagadni ujjáteremtő hatását. Canovát és Thorwaldsent a maga kora, a maga nemzete magáénak mondhatta; de azért a Phidias és Praxiteles lelke élt és hatott bennük, mint a jó öreg Ennius úgy érzi, hogy Homeros lelke költözött bele. A metempsychosis a gondolatok világában örök és szakadatlan. Egytől kell óvakodni a tudósnak és ez különbözteti meg a komoly tudóst a panegyrikustól: lelkiismeretes pontossággal kell minden adatot egybegyűjteni, kritikai módszerrel megbírálni, mi azt a *légkört* alkotá, mely a különböző korok légköre. Ebben már a pontosság sokkal termékenyebb mint a szövegkritikai apparatusok aprólékos és a gondolatok iránt teljesen közömbös pontossága. Itt a pontosság a történelmi való földérintésére való. Arra való, Hamlettel szólván, hogy felmutassa »a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.« Áldott legyen Ábel óriás szorgalma, melylyel az adatokat gyűjté, hogy a mult századok testének tulajdon alakját felmutassa. Lehetetlen a legnagyobb hálával nem gondolnunk azon philologiai képzettségre, komoly kritikai eljárásra, melylyel a magyar renaissance adalékait gyűjtögeté. Irodalomtörténetünk panegyrikus korszaka letelt: ez csak érettségünk jele; irodalmi szükséggé vált a művelődéstörténeti emlékek pontos egybegyűjtése, de kritikai mérlegelése. És e téren Ábel munkássága oly nagy mérvű, mely egymaga elég arra, hogy nevét örök betűkkel vesse fel hazai multunk Clioja. A renaissancenak a középkorba benyúló adatainak kezdé és a mohácsi vész utáni időig kutatá, a midőn már az olasz befolyást a a német egyetemek befolyása váltá föl. Az anyag gazdagsága okozta zavar lep meg, midőn Ábelnek e téren való munkásságát szándékozom méltatni. Elismerés illeti meg sokszor oly alaptalanul megvádolt Akademiánkat, hogy fölfedezte Ábelben azt a férfiút, kit a hazai tudomány történetének kutatására megnyernie kell. El is követett mindent, hogy

megnyerje. Támogatta segélylyel, megbizta vállalatokkal, elhalmozta elismeréssel és elvesztését megsiratta igaz fájdalommal.

III.

A visszakerült Corvin-codexek hívták föl figyelmét a magyar renaissance dicső korszakára. Mint szakavatott szövegkritikus azt a feladatot vállalta magára, hogy a Corvin-codexek szövegének értékét becsülje meg, de egyzersmind e codexek ügyét is lelkes buzgalommal karolta föl: azok kutatására egész lélekkel közreműködött. Egy új tanulmánygot, mint a philologiai és irodalmi buvárlatok segédtanulmányát: a könyvészetet művelte. Erre őt pontos módszere kiválóan képessé tette. Fraknoi alapítja a Magyar Könyvszemlét, melynek állandó munkatársa lesz, Csontos, a Corvinák egyik leghivatottabb kutatója, nagy elismeréssel szól e téren kifejtett munkásságáról, midőn 1888-ban egy évben két új Corvin-codexet fedez föl: egyik a Marliani epithalamiumát tartalmazza, mely codexen Mátyásnak ez idő szerént legtökéletesebb arczképe látható, a másik Domitius Calderini híres humanista író (1447—1478) Juvenalishoz, Statius Silvae-jéhez, Ovidius Sappho leveléhez és Propertiusához írott commentárjai. E kéziratokat azzal az aprólékos hűséggel írja le, mely a valódi könyvésznek kiváló feladata. Az a mozgalom, mely a Corvinák föl kutatása érdekében megindult, szép eredményre vezetett és még ma is újabb meg újabb vívmányokkal dicsekedhetik. Csontos, mint a Magyar Könyvszemle szerkesztője 1889-ben constatálja: »Ma a Vitéz János könyvtárát már ismerjük, tájékozva vagyunk a magyarországi könyvtárak, könyvmások, könyvfestők és könyvkedvelők működéséről, 4 ismeretlen középkori nyelvemlékkel gyarapodott irdalmunk. Tudomásunk van sok oly magyar vonatkozású középkori kéziratokról, melyeket a magyar történetírás eddig nem ismert.«

Ugyanő kijelenti: »ez eredményekből az érdem orosz-lánrésze Ábel Jenőt illeti, kinek a legnehezebb feladat

jutott osztályrészül, s ki azt oly sikerrel oldotta meg, hogy a Corvin-codexek szövegkritikai becséről, a Corvinák történetéről, a magyar humanisták irodalmi működéséről az utolsó tíz évben megjelent dolgozatait, melyekkel irodalomtörténetünk egy ismeretlen korszakát új világításba helyezte, a magyar szakirodalom legbecsesebb termékeihez sorozhatjuk. Így ítéli meg a könyvészet buvára Ábel működését. Ugyanis Ábel *mint* könyvész is kitűnő szolgálatokat tett a magyar művelődés történetének, becses anyagot gyűjtött egybe. Megírta a magyarországi könykereskedés és a bártfai Sz.-Egyed templom könyvtárának történetét, gondosan fölülvizsgálta Hellebrant Árpádnak a »M. Tud. Akadémia ösnyomtatványainak leírása« cz. munkáját, sajtó alá rendezte a budapesti egyetemi könyvtár középkori kéziratainak jegyzékét. És bizony, tekintettel az ő gyenge mellére: a sorvasztó kórnak, melynek áldozatul esett, kifejlődését nagy mérvben előmozdítá ily nemű kutatásaival. Mikor 1883. nyarán Bártfán volt, hová bizonyára üdülni ment, ellen nem birt állani tanulási szenvedélyének, dolgozott. Dolgozott úgy, hogy a templom restaurálási munkálatai miatt nem volt semmi kényelme, erős léghuzam gyötörte a szűk, dohos és hideg könyvtári helyiségben, szék, asztal nem volt; a rosszul záró ablak párkányán jegyezgetett és így gyűjté az anyagot egy jókora kötethez, melyben a Sz.-Egyed könyvtárának történetét írja meg és könyvjegyzékét állítja egybe. E történetet a városi levéltár csekély értékűnek látszó adókönyveiben talált adatokból állítja egybe. Ezekben talál egy-egy mécseskét, melylyel a középkori tudományos élet homályába vet világot épen úgy, mint a színészet ügyét is így deríté föl.

Az egyetemi élet első hatását megérzé hazánk. A Sz.-Egyed templom könyvtárának keletkezése e korszakra vihető vissza. Jacobus Martinus Grolot, Georgius Petri nemcsak tanultak a krakkói egyetemen, de könyveiket adományozzák a Sz.-Egyed templomnak és így a magyar tudományos élet életrekeltéséhez járultak. Egynehány papírszeletkéről fontos adatokat ír össze egy középkori könyvtár állományára nézve. Körmöczbányán a plebánia könyvtárában

egyik kézirat táblájának feliratából fölfedezi, hogy e kézirat Krumpachi Lőrincz XV. századbeli könyvtárából ered és bebizonyítja, hogy a körmöczbányai plebánia könyvtár 1473-ban fennállott. Krumpachi Lőrincz a bécsi egyetemen végzett, 1468—1471. a pozsonyi egyetemen tartott előadásokat. Apró, csekély adatkák; de értékes mozaik darabok, azon széttört cultura darabjai, melyet a török hódítás dült föl.

E korszakban az egyetemek voltak a műveltségnek nemcsak gócpontjai, hanem mondhatni életrekeltő seminariumi. Nem lehet a szellemi élet egyetlen terét sem találni, hol az egyetemek hatása érezhető ne volna. Ezért kutatja Ábel a középkori egyetemek történetét. Egyik legjobb munkáját: *Egyetemeink a középkorban* adja ki 1881-ben Akademiánk irodalomtörténeti bizottsága. Méltán nyilatkozik Heinrich e munkáról a legnagyobb elismeréssel (E. Ph. K. 1883-ik évi folyamában). Kiemeli Ábel éles kritikai látását, minden elfogultságtól ment igaz tudományos módszerét és kifejezi azt az óhaját, hogy »a magyar irodalomtörténet buvárai ne késsenek az ő kutatásainak elfogadható eredményeit elsajátítani, mert a mit egyetemeinkről elé szoktak adni, az kevés kivétellel nem tudomány, de mythologia.« Hogy e tekintetben a nemzeti hiuságot legyezgető felfogás idejét multa, elég hivatkoznom Salamon Ferencznek a Budapesti Szemle 1885-ik évi folyamában közétett (321—339), azóta meg nem czáfolt cikkére, melyben a Heltai krónikája alapján a köztudatba átment óriás mérvű tervét Mátyásnak egy 40,000 tanulóra szánt egyetemre nézve, épen a Brodarics István által Heltainak megmutatott alaprajznak Heltai szerént előadott, kivált helyrajzi adatai alapján, egy a római castrum módjára tervezett tábornak tünteti föl és épen Ábel értekezéséből indul ki, hivatkozván Ábelnek Paulsen nyomán egybeállított adataira, melyek szerént ekkora népessége Európa összes egyetemeinek ha volt. Ábel még csak kételyét fejezi ki. Hiszen Brandolini híres humanista *De comparatione reipublicae et regni* cz. művében, melyet Ábel *Analecta*iban kiadott, azt állítja a párisi egyetemről, hogy ennek néha még 30,000 hallgatója is volt. A leg-

régibb egyetemről, a veszprémiről, ujabban Békefi Remig egyetemi tanár mutatja ki, hogy az voltakép kibővített káptalani iskola volt. De Ábel higgadt óvatossága, megbízható kritikája így is nagyban járult ahhoz, hogy a történelmi igazságot tisztábban lássuk. Egy jellemző adattal világítom meg Ábel elfogulatlan, biztos kritikai látását. Bebizonyítja, hogy a *Sunda* a *Budensis* névtől ered és bár Ulrich von Reichenhall Conciliumbuchja (megjelent 1483. Augsburgban) szerint *hat* tanár képviseli a konstanci zsinaton, ezek nem lehettek mind hivatalos meghívottak, mert ugyane zsinaton a bécsi egyetem, hol 40 tanár működött, két hivatalos jelölttel szerepel.

Higgadt ítéletét nem vesztegeti meg a nemzeti lelkesedés. A Corvin-codexekről az E. Ph. K. 1878-ik évi folyamában két cikket ír, melyekben egy húszéves ifjúnál meglepő kritikai élel bírálja azon katalógusok történetét, melyeket a konstantinápolyi könyvtár Corvin-codexeiről Kubinyi, Ipolyi, Henszlman, Dethier, Mordtmann kutatásainak alapján készítettek, e codexek értékét szövegkritikai szempontból nagyon kevésre becsüli. Erre a végkövetkeztetésre jut: »A legujabban haza került codexek philologiai tartalmu darabjainak belső értékéről bátran állíthatjuk, hogy megfelelt azon csekély várakozásoknak, melyekkel általában a XV. századbeli codexek iránt viseltetni szokás. Eredménykép kimondhatjuk, hogy a II. Abdul Hamid ajándékában foglalt kiadatlan daraboknak absolut értékük nincsen, hogy a classikusoknak a Corvin-codexekben foglalt szövegük, habár egyik-másik nem épen a legrosszabbak közé tartozik, mégis nagyon közepszerűek s nem olyanok, hogy összehasonlításukból említésre méltó és az összehasonlítás fáradtságát kárpótló hasznót huzhatna a tudomány.« Így nyilatkozik. De már akkor lelkesedésre gyújtá a renaissance fuvalata, mely Mátyás művelődési törekvéseinek eme fenséges maradványait átlengi. »Magyarország egy fejedelme volt, ki felismervén a humanistikus tanulmányok becsét, még a háború zaja közt is folyvást azon iparkodott, hogy népe műveltségét emelje és hogy ez eszme valósítását illető csodálatra-méltó tevékenységében még a rómaiak utódait is fölülmulta.«

Egész hévvél látott a Mátyáskori renaissance összeköttetések kutatásához. Egymás után jelentek meg közleményei Janus Pannonius kiadatlan, ujonnan fölfedezett műveiről, Garázda Péterről, Galeotto Marzioról, Kalocsai Györgyről, kiadja 1880-ban az *Analectat*, melynél értékesebb forrásgyűjtemény egy sincs a magyar renaissancera nézve. Állandóan idézi is Voigt nagy művében, ujabban dr. Reinhard Albrecht *Tito Vespasiano Strozzi*áról írt kitűnő tanulmányában. Csak Janus Pannonius irodalmi örökségét 1500 verssel gyarapítja. E kötetben Galeotto Marzionak oly életrajza van, mely hitelesség és megbízhatóság tekintetében ritkítja párját. Az adatok halmaza miatt, melyek becsesebbnél becsesebb anyagot nyújtanak a pragmatikus történetírónak, magának Galeotonak egyéniségét nem rajzolja meg azzal a plastikus határozottsággal, mely mintegy megeleveníti képét. Az adatgyűjtő el-elnyomja az életrajzíró. Isota Nogarola életrajzát, melylyel Akademiánkon székét foglalta el, megírta magyarul, németül, és latinul is ama két vaskos kötet praefatiojában, melynek kiadásával Apponyi Sándor gróf a Nogarola családból eredt nagyanyja iránti kegyeletét fejezte ki. Ez életrajzokban az adatok bősége, megbízhatósága önkéntelen tiszteletet ébreszt, de azt a belső küzdelmet, mely ez érdekes nőt a középkori theologia scholastikus fölfogásában a rajongó asketismus hivéré tette és a korszellem csábító és ellenállhatatlan hatalma mégis humanista álmok rabjául ejtje, ama légkört, melyben épen a mi humanistáink is növekedtek: Guarinus és Vittorino da Feltre humanista iskoláinak légkörét nem érezzük. Mily érdekes összefüggésben van Isotának azon levél alakjában szerkesztett beszéde, melyet II. Pál pápához intéz, buzdítván a török elleni hadjáratra, azzal az irodalommal, mely Olaszországban megindult II. Pál pápa vállalatára érdekében. Érdekes beszédet tart Janus Pannonius is mint Mátyás király követe 1465-ben. E beszéd eredeti formájának megállapítása szemben a Teleki-féle szöveggel szintén Ábel éles kritikai tehetségének bizonyító példája; de érdekes költői levelet is ír *Constantius Fanensis* költői levelére válaszul. Constantius levelét szintén Ábel fedezte föl és ez hagyatékában kiadásra vár. Isota theologiai értekezése

Szent Ágoston ama híres tételéről, mely Éva és Ádám bűnének mértékét így állapítja meg: peccaverunt impari sexu sed pari fastu és Nicolaus de Mirabilibus, kolozsvári származásu hirneves predicator vitája, melyet 1489-ben tart Georgius Benigni de Salviatis híres minoritával és theologiai tanárral ugyane tételről, a scholastika eszmekörében megindult élénk vitairodalomra vet világot. A renaissance kritikája észrevétlen hat még a theologiai kérdések vitatásában is.

Az eszmék leszármazását, a légkörnek lehető hű képét adni: ezek pragmatikus szempontok, melyekre már a fel-dolgozónak kell súlyt helyezni.

De a magyar művelődéstörténetre nézve lehetett-e egyebet tenni, mint adatokat gyűjteni? Ábel valóságos hazafias szolgálatot tett, hogy az ő képzett kritikai tehetségét a hazai művelődéstörténet kutatására fordítá. Megbecsülhetetlen értéket képvisel minden adata, mert kritikával válogatta meg. Galeotto Marzio életrajzában, e humanista minta életrajzírójának annyi adatát tisztázza, hogy nélkülözhetetlen forrásul szolgálhat a Janus Pannonius életrajzánál is, kinek életét újabb adatok alapján kell megírni, egybekötve költői pályájának rajzával.

De ha Ábel összes munkásságában keresnem kellene egy munkát, melyben az ő tudományos egyénisége legpraegnansabb alakban domborodik ki: bizonyára *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság* cz. értekezését választanám ki (a Nyelv- és széptudományi értekezések VIII, 8. füzete), melyet Akadémiánkon 1880. jan. 5-én mutatott be. Ott veszi föl a fonalat ez értekezés, hol a Mátyás-kori renaissance a nagy király halálával zátonyra jutott. Más szellemi légkörbe lép nemzetünk. A bécsi egyetem hatása kerekedik felül, mely után Wittenberga következett. Csak Báthory Zsigmond tudós köre érintkezik újból, mondhatni 100 év múlva, olasz egyetemekkel, melyek már elveszték a vezérszerepet. Celtes Konrád, e rendkívül nagy tehetségű, túlbő termékenységű, de minden mélyebb ethikai alap nélküli férfiú élére áll egy szellemi mozgalomnak. Már Olaszországban, hol 1486-ben járt, fogamzott meg lelkében

a gondolat, hogy az Alpokon innét is egy oly irodalmi társaságot létesítsen, milyen volt a Pomponius Laetus híres római Akadémiája. Ábel mélyreható forrásbúvárlatának jellemzésére elég felhoznom, hogy a Celtestől alapított *Sodalitas Danubiana* csak egyik tagjának *Balbus Jeromosnak* életéhez 111 jegyzetet csatol, melyeket a ki gondosan végig olvas, meggyőződhetik, hogy az alig 22 éves ifjú nemcsak egy egész könyvtárt búvárolt végig, de kritikával is rostálta meg az adatokat. Így, hogy egy jellemző példát hozzak föl, kimutatja, hogy a *Sodalitas Danubianát* Celtes nem, mint gróf Kemény József hitte, 1486-ban szervezi, mikor Lengyelországban tartózkodott, mert csak 1490-ben, midőn lejött Pozsonyba és Budára, lép összeköttetésbe magyar tudósokkal. Elragadtatva magasztalja földünket:

Auream terram colitis beati,
Quam rigat pulcher Savius et sonanti
Defluens cursu Dravus et remoti
Nominis Ister.

Bámulatot érez Mátyás iránt:

Solus hic vastas tumidi procellas
Armaque Eoi potuit tyranni
Ferre, dum late dederat minas
Perfidus hostis . . .

E fenyegető vihar előtt a Celtes társasága kedélyesen mulat, frivol tréfát űz. A társaság kezdetben csak coetus volt, mint *Balbus* műveinek 1492-iki editio princepsében olvasható egyik óda címéből látjuk, csak 1497-ben alakul társasággá ifj. Vitéz János veszprémi püspök és bécsi püspöki administrator elnöklete alatt. Ábel rendre veszi a társaság tagjait, kiknek a Jagellók udvarában tekintélyes állásuk és befolyásuk volt: így olmützi Ágost és Schlecta Jánosnak, Neideck Györgynek és Milius Gyulának. De fényes hírnevével, egyszersmind zaklatott, a valóban humanista élet viszontagságos változatossága tekintetében *Balbus Jeromos* túlszárnyalja mindannyit. *Balbus* életét különös gonddal és érdekléssel írja meg. *Retzer* (Leben und Schriften von

Hier. Balbi) és Knauz Nándor életrajzait (Balbi Jeromos II. Lajos király tanára), nemcsak fölhasználja, hanem kritikai felfogással értékesíti. A két erdélyi származású humanista: Piso Jakab és István irodalmi munkásságára nézve egyetemünk kéziratárában őrzött Oláh Miklós codex egy pár verse került csak el az Ábel figyelmét; de jegyzetei alapján minden egyes életrajz megett egy egész irodalom tárul föl előttünk. Szinte megdöbben, ha azon feladat nagyságára gondolok, mely előttünk áll, mint a kik Ábel munkásságának gyümölcseit élvezhetjük. Nem szabad a *fruges consumere nati Phaeaci* módjára tétlenül gyönyörködnünk Ábel veritékes munkájában. Lelki szemeim előtt már épül az a fenséges épület, melyhez Ábel az anyagot gyűjté. A latin cultura története hazánkban feldolgozásra vár. A magyar szellemi életnek ez oly kiegészítő része, mely nélkül a multat meg nem érthetjük, pedig minél szegényebb a mult, annál szegényebb a jövő.

Azon szellemi áramlatokat, történeti bírálattal összegyűjtött adatok alapján, megállapítani, melyek a működő egyének szellemi légkörét alkották, ezt nem a panegyrikus felfogás ködváraiból építeni meg, de a józan igazság világában tüntetni föl: kimutatni a szoros és benső összefüggést a latin és magyar cultura közt: ez magyar tudományos életünk egyik első rangú feladata. Werbőczy Tripartituma előszavában kijelenti, hogy, mikor nem jelöli meg külön névvel a közéletben érvényes jogot, alatta római jogot ért. E jognak recipiálása oly bámulatos részleteken ment át. Ép így szakadt a magyar szellemi kulturába a latin classikus műveltség. A recipiálást renaissancenak hívják. Eszméink fejlődésökben a latin világ eszmevilágától kaptak ihletet, formát. E formát tölté meg nemzeti tartalommal költészetünk renaissance kora... e forma helyett most a határozott egyéniséggé kiformált nemzeti valónk a maga nemzeti idomját vette föl. De e nemzeti öntudatnak igazi benső eszmei mélyebb tartalmat a művelt világ közös öröksége: a classikus műveltség hagyományai adnak.

Ha lesz, ki hivatott ily nagy szabású művet megalakítani: az első sorban Ábelnek fog hálával tartozni.

Az *Analecta*, az *Irodalomtörténeti emlékek* két megjelent kötete, a *harmadiknak* egybegyűjtött anyaga, Ábelnek az E. Ph. K., a Magyar Könyvszemle, a Századok hasábjain megjelent cikkei s fennebb jellemzett értekezései, melyeknek egy részét német nyelven is kiadta: szorgalmának, kitartó erélyének, kritikai belátásának oly emlékei, melyekért tisztelettel fogja említeni még a jövő idők bűvára is. Hogy szorgalma, tüneményes tevékenysége mit birt meg, elég ennek igazolására felhoznom, hogy még a felhozottakon kívül számos cikke és értekezése jelent meg a magyar és német tudományos folyóiratokban. Mint egyetemi tanár, kivált a görög epikáról és az alexandriai korszak irodalomtörténetéről érdekes előadásokat tartott; a görög ígéről tartott előadásában széles nyelvészeti ismeretét érvényesíté.

Egyetemi előadásaiban a forrástanulmányra helyezte a súlyt. Így keletkezett az *Ó- és középkori Terentius biográphiák* cz. értekezése, melyet 1887. febr. 21-én mutatott be Akadémiánknak. Ez értekezésnek is van egy kiválóan becses eredménye: bebizonyítja Voigt kételyével szemben, hogy a Petrarcanak tulajdonított életrajz tényleg Petrarcae. Kellő érvek alapján és Joannes Lud. de Saccha Terentius másolatának colophonjában olvasható subscriptio után, mely szerént Petrarca Terentius másolatával 1358. júl. 15-én készült el: bebizonyítja, hogy a Petrarca-féle másolat után készült Sacchanak Pármában őrzött Terentius másolata, melyben megvan Candidus Decembrio híres humanista levele, mely kétségtelenné teszi a Petrarca-féle életrajz hitelességét. De ez életrajz szelleme is mellette bizonyít, mert ez életrajz az irodalmi kritika fényes diadala és a középkori tudatlanság és kritikátlan hiedelmek által összehozott hagyománynak mintegy újból való fölfedezése és a Suetonius-féle életrajz becsének régi jogába visszahelyezése. Ezeken kívül a budapesti philologiai társaságnak 1880 óta titkára s mint ilyen, lelkismeretes évi jelentéseket ír. Továbbá ír tankönyveket. Homeros Iliását és Odysseáját iskolák számára magyarázza 1887-ben. Ezek közül az Odyssea elé bocsátott

bevezetésben a homerosi hang- és alaktan oly teljes, hogy vetekedik bármely külföldi kiadásával. 1886-ban Curtius görög nyelvtanát dolgozza át és hozzá Schenkl Károly olvasókönyvét fordítja le.

A történettudománynak is kiváló szolgálatot tesz. 1889-ben félévet tölt Rómában és a Monumenta Vaticana számára kutat és másol.

Ide már családját is magával vitte. Az ő munkarejének, az ő kitartásának egyetlen üdítő forrása az a boldogság volt, melyet fenkölt lelkü nejének, Bossányi Gizellának köszön, kinek aggódó és gyöngéd szerelme tartá fenn és legutolsó konstantinápolyi útján rohamos erővel kitört bajában odaadó ápolásával majdnem megmenté, de az a fölemésztett tudó tovább nem birta. E házasságból 4 gyermek származott, kik közül a legidősb fiú most a VII. gymnasialis osztályba jár, a többi három leánygyermek. E fiú öröksége nem kincsekben, de lelki hajlamokban és a rajongásig tisztelt atya fényes nevében és elenyészhetetlen emlékezetében áll. Óhajtom, hogy ez eszményi kincset értékesítse életében.

Midőn az ő emlékezetét e halvány képben fölidéztem, nem bírok megindulás nélkül gondolni az utolsó konstantinápolyi útra, hová az Akadémia megbízásából Thaly Kálmánnal és Csontos Jánossal már a halál nyilával megsebzett tüdővel ment és folyton lázmérővel méregette testének hőmérsékletét, majd alig végezvén közbe is megszakított munkáját: az Eszki-Szeráj kincstárával szomszédos könyvtárhelyiségben, a Blasstól a Hermes 1888. évfolyamában leírt görög kéziratok tüzetes vizsgálatát; orvosai tanácsára Athénbe volt indulóban, midőn erőt vett rajta a betegség és Thaly Kálmán gondos felügyelete alatt jött haza szerető nejéhez. Konstantinápolyi jegyzetei e szónál szakadnak félbe: *elég*.

Igen: eleget dolgozott egy hosszú életre, mint sírja felett Thewrewk Emil, egykori tanára és azután kollegája, kiemelte megható búcsúszavában. Váratlan elhunyt mély részvétet keltett az egész magyar sajtóban. Több epigramm

is hangzott el a költők kobzán. Az egyik epigrammban felsír a résztvevő költő:

A tudomány éltet! Hirdetted lelkes ajakkal.

Hallod-e bús sohajunk: óh, ől is a tudomány.

Oh, nem! A tudósnak élete részesévé válik a nemzeti életnek, a tudós gondolata gazdagítja a nemzet gondolatvilágát. Mondják, hogy némelykor a méhek a kimerülésig dolgoznak és mézgyűjtő fáradságukba bele pusztulnak.

Ő ily szorgalmas méh volt. A mult virágaiból gyűjté a mézet és telíté meg a nemzeti szellem sejtjeit.

Pihenjen békén kifáradt teste, áldott legyen emlékezete, és a kik utána következnek, dolgozzanak buzgón, míg nappal vagyon!

